

De Zaanse Schans

Een liberale blik op waterschappen en waterschapsverkiezingen

door Martijn Smits

Op 20 maart waren er verkiezingen voor de provinciale staten en het algemeen bestuur van de waterschappen. Twee bestuursorganen die niet kunnen rekenen op de grootste belangstelling van de kiezer. Toch betaalt iedere Nederlander waterschapsbelasting en is iedere Nederlander ingezetene van een waterschap. Als er al aandacht is voor de waterschapsverkiezingen, bijvoorbeeld in de media, is vaak de strekking dat waterschappen onbekend zijn, niet van deze tijd of te weinig democratisch. In dit artikel schets ik een korte geschiedenis van de waterschappen als democratisch bestuursorgaan. Hoe moeten waterschappen en waterschapsver-

kiezingen vanuit een liberaal perspectief beoordeeld worden? Ook die vraag wordt hieronder beantwoord. Een liberale vlucht naar voren zou de toekomst van de waterschappen wel eens drastisch kunnen veranderen.

Uit noodzaak geboren

Vaak worden de waterschappen genoemd als het oudste democratische bestuursorgaan van Nederland of zelfs ter wereld. Het begrip ‘democratisch bestuursorgaan’ is mogelijk een te moderne term voor de waterschappen die eeuwen geleden zijn ontstaan in de gebieden die we nu Nederland noe-

men. Feit is wel dat in de late middeleeuwen mensen zich verenigden om iets te regelen met water en dijken ten behoeve van hun fysieke veiligheid en economische ontwikkeling. Wat gebeurde er?

Vanaf de twaalfde eeuw vonden er in de kustgebieden van Nederland steeds meer ontginningen plaats. Deze waren nodig voor de landbouw die moest voorzien in de groeiende behoefte aan voedsel voor een groeiende bevolking. Om het land te ontginnen en te bewerken moest overtollig water worden afgevoerd. Hiervoor werden kanalen gegraven en sluizen gebouwd. Tegelijkertijd moest water worden tegengehouden: water van de zee en de grote rivieren dat keer op keer de kusten en binnenlanden bedreigde en teisterde in de vorm van stormvloed en overstromingen.

De aanleg van deze – zoals waterschappers het nu noemen – kunstwerken, is één, maar wie moest vervolgens de dijken, dammen, greppels en sluizen onderhouden? Deze taak lag bij de eigenaren van het land gelegen aan de dijken. Hoe meer grond een eigenaar bezat, hoe groter de te leveren bijdrage aan (de kosten van) het onderhoud. In de dertiende eeuw ontstonden zo waterschappen: publiekrechtelijke organen die werden erkend door de landsheer maar die autonoom werkten (Blockmans 2010, 284). Een waterschap bestond uit een club van enkele boeren en landeigenaren binnen een polder met een gedeeld belang en een gedeelde verantwoordelijkheid. Met de (financiële) lasten die die verantwoordelijkheid

met zich meebracht kwam ook inspraak, bijvoorbeeld in de vorm van vergaderingen van landeigenaren over de besteding van het geld. En om er voor te zorgen dat alle ‘ingelanden’ van het waterschap zich aan de onderhoudsafspraken hielden, kwam er toezicht: de schouwvoering. De schouw werd uitgevoerd door gekozen functionarissen. Dit waren de heemraden.

Op de kleine polderwaterschappen werd toezicht gehouden door een hogere autoriteit (Lambert 1985, 110): een hoogheemraadschap bestaande uit hoogheemraden en een dijkgraaf. Deze hoogheemraadschappen hadden ook een taak in de voorzieningen die boven het niveau van de polder uitstegen, zoals het aanleggen en onderhouden van de langere rivier- en zeedijken. Het oudste bewijs hiervan is een oorkonde uit 1255: een privilege van graaf Willem II van Holland waaruit blijkt dat er op dat moment heemraden bestonden die toezicht uitoefenden op de waterkering langs het IJ en de Zwammerdam (Hoogheemraadschap van Rijnland 2018). Het betreft hier de heemraden van Spaarndam, later het hoogheemraadschap van Rijnland, dat nog steeds bestaat.

Van meer dan duizend naar 21 waterschappen

In de loop der eeuwen ontstonden er ook waterschappen in de hoger gelegen gebieden in Nederland. De talloze waterschappen fuseerden of werden door hogere autoriteiten samengevoegd. Zorg voor de waterstaat en de waterschappen als bestuursorgaan

kregen een plek in de Grondwet. Centralisatie van het bestuur in Nederland in de laatste eeuwen heeft ertoe geleid dat waterschappen meer en meer geüniformeerd zijn. De taken van waterschappen bleven eeuwenlang hetzelfde, maar werden in de twintigste eeuw uitgebreid met het zuiveren van afvalwater. Momenteel zijn er 21 waterschappen die, conform de Waterschapswet uit 1991 de ‘waterstaatkundige verzorging van een bepaald gebied’ ten uitvoering brengen (art. 1 lid 1 Waterschapswet).

Invloed op beleid

De wijze waarop waterschappen georganiseerd waren, hoe de inspraak, belastingen en toezicht waren geregeld en welke termen voor de bestuurders werden gebruikt, konden in tijd en plaats sterk uiteenlopen. Zoals hierboven besproken zagen in de vroegste geschiedenis van waterschappen gekozen functionarissen toe op het onderhoud aan de dijken. Deze functionarissen werden in vergadering aangewezen en waren landeigenaren uit de polder. Wie meer land had, had meer belang bij waterzorg, en had meer invloed.

In het grootste deel van de twintigste eeuw werden de samenstelling van het bestuur en de verkiezing van de vertegenwoordigers vrijwel volledig overgelaten aan provincies. De verschillen tussen waterschappen bleven daardoor groot. Vaak werden de bestuurders van waterschappen aangewezen bij vergadering van enkele grondeigenaren. Verkiezingen bleven soms achterwege, omdat er evenveel kandidaten werden gesteld

als er zetels beschikbaar waren (Schultz van Haegen-Maas Geesteranus 2013). De Waterschapswet uit 1991 bepaalt dat iedere ingezetene van Nederland waterstaatszorg nodig heeft, hieraan meebetaalt en dus hier ook zeggenschap over heeft. Sindsdien zijn het niet alleen de grondeigenaren die het waterschap financieren, maar alle inwoners. Die zeggenschap houdt onder meer in dat inwoners het beleid mogen bepalen middels verkiezingen (Meijer 2015). Daarmee zijn we bijna aanbeland bij hoe de waterschappen vorm hebben gekregen in de huidige situatie. Waar in 2008 nog gestemd werd per brief en met een personenstelsel, vinden anno 2019 de verkiezingen plaats zoals de meeste verkiezingen in Nederland: met een stembusgang waarbij de kiesgerechtigde een stem uitbrengt op een persoon van een politieke partij (het lijstenstelsel).

Het bestuur van waterschappen

In artikel 133 van de Grondwet staat dat provinciale staten waterschappen kunnen instellen en opheffen. De provinciale staten bepalen ook nader wat waterschappen moeten doen, hoe hun organisatie is en wie er in hun bestuur zitten. In de Waterschapswet wordt dit verder uitgewerkt. Daarin staat dat het bestuur van een waterschap bestaat uit een algemeen bestuur (zoals de gemeenteraad in een gemeente), een dagelijks bestuur (vergelijkbaar met wethouders) en een voorzitter (de dijkgraaf of watergraaf). In tegenstelling tot gemeenten zitten de dagelijks bestuursleden ook in het algemeen bestuur. Er dus geen dualistisch maar een monistisch stelsel.

De Stormvloedkering

Het algemeen bestuur kent tussen de achttien en dertig leden (dat verschilt per waterschap) en er zijn vier categorieën van belanghebbenden in vertegenwoordigd: ingezetenen, onbebouwd, bedrijven en natuurterreinen. De ingezetenen zijn inwoners van het waterschap, en het is deze categorie vertegenwoordigers die op 20 maart met de stembusgang werden verkozen. De andere drie categorieën zijn de zogeheten geborgde zetels. Deze zetels (de provincie bepaalt het aantal – zeven, acht of negen – en de verdeling over de drie belangengroepen) worden ingevuld door vertegenwoordigers van daartoe aanwezen organisaties. Dat zijn voor ‘onbebouwd’ (agrariërs) vertegenwoordigers van de land- en tuinbouworganisatie, voor ‘natuurterreinen’ vertegenwoordigers van de vereniging van bos- en natuureigenaren en voor ‘bedrijven’ vertegenwoordigers

aangewezen door de regionale raad van de Kamer van Koophandel. De vertegenwoordigers van de geborgde zetels worden niet via verkiezingen maar via een benoemingsprocedure benoemd. ‘Zij die onder een belangencategorie vallen met geborgde zetels zijn veelal numeriek te klein om de kiesdeler te halen bij het enkel houden van verkiezingen (zonder geborgde zetels), terwijl hun belang bij de zorg voor het watersysteem onevenredig groot is ten opzichte van de (brede) categorie ingezetenen,’ zo schreef minister Schultz van Haegen-Maas Geesteranus in 2013. Agrariërs, natuurbeheerder en bedrijven betalen bovendien ook meer belasting dan de ingezetenen.

Het dagelijks bestuur van het waterschap wordt door het algemeen bestuur benoemd. In het dagelijks bestuur zit tenminste één

vertegenwoordiger van de belanggroepen onbebouwd, bedrijven en natuurterreinen, dus de borging van de belanggroepen zit zowel in het algemeen als het dagelijks bestuur. De voorzitter (de dijkgraaf) wordt benoemd bij koninklijk besluit.

Taken

De taak van waterschappen is benoemd in de Waterschapswet. De eerdergenoemde waterstaatkundige verzorging bestaat uit de zorg voor het watersysteem, de zorg voor het zuiveren van afvalwater en het voorkomen van schade aan waterstaatswerken veroorzaakt door muskus- en beverrat-ten. Waterschappen zelf formuleren dat doorgaans als ‘droge voeten, voldoende en schoon water’ of varianten hierop. Omdat waterschappen een wettelijk bepaalde taak hebben, worden zij omschreven als functionele belangendemocratieën. Gebonden aan deze taak zijn de politieke speelruimte

en het politieke debat beperkt en eerder vakinhoudelijk dan ideologisch of principieel. Wel is er debat over de rol van waterschappen in recreatie, klimaatadaptatie, zuiveren van medicijnresten en drugs uit afvalwater en het kwijtschelden van waterschapslasten voor minima (in tegenstelling tot bijvoorbeeld gemeenten halen waterschappen al hun inkomsten uit de waterschapsbelasting. Er is dus geen variant van een gemeentefonds met rijks gelden).

Verkiezingen

Er was een tijd dat waterschapsbestuurders in vergadering van landeigenaren werden aangewezen en grondbezit een vereiste was om te mogen kiezen en om verkozen te mogen worden. In de twintigste eeuw is dat losgelaten. Tegenwoordig kiezen alle stemgerechtigde ingezetenen bij ‘gewone’ verkiezingen hun vertegenwoordigers voor de vrije, niet-geborgde zetels. De wijze

waarop is de laatste jaren een aantal keer gewijzigd, met als doel het verkrijgen van een hogere opkomst en daarmee een goede representatie en legitimatie van het waterschapsbestuur. Zo is ten eerste besloten om bij de verkiezingen in 2008 een landelijke verkiezingsdag te houden voor alle waterschappen en te werken met een lijstenstelsel in plaats van een personenstelsel. Daarna is besloten om bij de verkiezingen in 2015 de waterschapsverkiezingen te combineren met de provinciale verkiezingen en het poststemmen te vervangen voor een stembusgang. Dit heeft geleid tot de gewenste hogere opkomst. In 2008 was het opkomstpercentage 23 procent, in 2015 was dat 44 procent. Ter vergelijking: de opkomst voor gelijktijdige provinciale verkiezingen lag op 48 procent, de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 hadden een opkomstpercentage van 55 procent. Europese verkiezingen moeten het doen met een veel lagere opkomst, de verkiezingen voor de Tweede Kamer voeren de ranglijst aan (82 procent in 2017). Opvallend was het hoge percentage blanco stemmen voor de waterschapsverkiezingen (2,62 procent van het aantal uitgebrachte stemmen, dat zijn 146.053 stemmen). Bij de gelijktijdige provinciale verkiezingen was dat 0,32 procent (een totaal van 19.674 stemmen).¹

Bestaansrecht

Een discussie die in de politiek regelmatig is gevoerd is die over het bestaansrecht van waterschappen. Kunnen de wettelijk omschreven taken niet door een andere overheid worden uitgevoerd? Als de op-

komstpercentages bij verkiezingen relatief laag zijn, hoe representatief is dan nog de vertegenwoordiging en het bestuur? Hoeveel mensen weten eigenlijk wat een waterschap doet? In een peiling in 2015 gaf slechts een kwart van de stemgerechtigden aan dit te weten (Smouter 2015). En dan nog hoeft dat beeld van de stemgerechtigde niet correct te zijn. Vaak worden waterschappen bijvoorbeeld in verband gebracht met drinkwater, terwijl het water uit de kraan wordt geleverd door de waterbedrijven.

In 2014 leek aan de bestaansrecht discussie een voorlopig einde te zijn gekomen. In een OESO-rapport werd duidelijk dat het Nederlandse waterbeheer efficiënt en effectief is (Buitelaar 2014). Wel werd in het rapport aangegeven dat het waterbewustzijn van de Nederlander erg laag is. Minister Schulz (VVD) gaf destijds aan niet te willen morrelen aan dat wat goed functioneert en de kabinetsplannen over het halveren van het aantal waterschappen niet uit te voeren. In 2015 bleek dat een meerderheid van de statenleden (van alle provincies en alle politieke partijen – ook de VVD) van mening was dat waterschappen bestuurlijk niets toevoegen en dat hun taken ondergebracht kunnen worden bij provincies. Reactie van de waterschappen was dat men hiermee het gevaar loopt dat waterbeheer een sluitpost op de begroting wordt. ‘Op dijken is het verleidelijk bezuinigingen, want dijken hebben geen stem’ (Kooistra & Van den Berg 2015).

VVD en waterschappen

Zoals hierboven al geschetst, zijn er genoeg

statenleden in de VVD te vinden die – in tegenstelling tot minister Schulz destijds – wel willen morrelen aan de waterschappen. Het VVD verkiezingsprogramma in 2017-2021 stelt de liefhebber van waterschappen en bestuurders van waterschappen dan weer gerust: ‘De waterschappen willen we in ieder geval behouden. Waterschappen en hun bestuurders zijn de belangrijkste troef in onze permanente strijd tegen het water’ (VVD 2016, 95). Volgens het Liberaal Manifest uit 2005 kenmerkt ware democratie zich door een zover mogelijk doorgevoerde decentralisatie opdat het bestuur zo dicht mogelijk bij de burger staat (VVD 2005, 84). Waterschappen worden hier niet direct genoemd, maar 21 waterschappen staan wellicht dichterbij de burger dan twaalf provincies.

Tegelijkertijd staat in de beginselverklaring van de VVD dat de burger het liefst te maken heeft met zo min mogelijk bestuurslagen (VVD 2008, 4). In het verkiezingsprogramma 2017-2021 staat dan ook dat ‘voorkomen moet worden dat al die besturen lange en taaie discussies met elkaar hebben en dat de resultaten voor de inwoners uit het oog worden verloren’ (VVD 2016, 94). Zou een bestuurlijk landschap zonder waterschappen hier niet prima bij passen? Zolang ze er nog zijn is het standpunt van de VVD dat overheidslagen zich niet met elkaars taken moeten bemoeien: je gaat erover of je gaat er niet over. Op die manier worden de taken beter uitgevoerd. Bovendien is dan in iedere laag een kleine overheid voldoende. En dat is misschien het ultieme doel voor de VVD: want zo faciliteer je ruimte voor mensen om hun leven zelf vorm te geven.

Een manier om aan het leven vorm te geven is deel te nemen aan verkiezingen (actief of passief) en de VVD stelt in de beginselverklaring dat het tot de wezenlijke kenmerken van een democratie behoort, dat iedere stemgerechtigde burger invloed kan uitoefenen op de samenstelling van de vertegenwoordigende lichamen (VVD 2005, 83). En in het verkiezingsprogramma 2017-2021 staat ook expliciet dat alle leden van waterschappen democratisch moeten worden gekozen (VVD 2016, 95). Er staat niet bij wat ‘democratisch verkozen’ inhoudt. Niet alle leden van waterschappen worden bij de verkiezingen gekozen, de leden voor de geborgde zetels worden immers aangewezen door belangengroepen. Wel staat in het Liberaal Manifest: democratisch is de staat pas als alle burgers in vrijheid gelijkelijk invloed kunnen uitoefenen (VVD 2005, 11).

Met betrekking tot waterschappen kun je met de VVD dus alle kanten op. Praktisch wellicht, maar ook verwarrend. Wat zouden liberalen eigenlijk van waterschappen en verkiezingen moeten vinden? Om daar een antwoord op te vinden, ga ik hieronder in op liberalisme, democratie en de staat.

Liberalisme en democratie

Ieder politiek systeem (een staat, gemeente, een waterschap) dat de liberale toets der kritiek zou kunnen doorstaan, bevat tenminste twee onderdelen. Ten eerste kent een dergelijk systeem een gezag, regering of vorm van bestuur dat is gebaseerd op toestemming van de geregeerden. Vaak wordt dit ‘government by consent’ genoemd. Daarnaast worden politieke en persoonlijke grond-

rechten voor elke burger gelijk gegarandeerd en beschermd (voor een gedetailleerdere discussie, zie: Held 1996; Wissenburg 2015).

Government by consent

De ‘government by consent’ is het democratische element in de liberale staat. Dit houdt naast de instemming van de geregeerden ook in dat een regering of bestuur wordt gecontroleerd door een orgaan (een representatief parlement) dat door het volk is gekozen. Liberale democratie is te zien als een proces van kiezen, gekozen worden, besturen, controleren en verantwoording afleggen. Een vereiste hierbij is individuele gelijkwaardigheid, zodat iedere burger in gelijke mate in staat is voor zijn of haar belangen op te komen en deze te beschermen ten opzichte van anderen en ten opzichte van de staat. De stem van iedere burger heeft dan ook gelijk gewicht (one man, one vote) en iedere burger heeft het recht verkozen te worden. Bij vrije verkiezingen strijden de toekomstige bestuurders om de stem van de burger.

Grondrechten

Wat een democratische staat liberaal maakt is de bescherming van het individu door middel van grondrechten. Grondrechten helpen bij het beschermen van het individu tegen de staat en tegen toevallige meerderheden, ze borgen de gelijkwaardigheid van het individu, de vrijheid van meningsuiting en vereniging. Liberalisme is nochtans meer dan dit. Het staat voor een terughoudende overheid, economische vrijheid, mensenrechten en de gelijkwaardigheid van man-

nen en vrouwen, homo’s en hetero’s, watervogels en landrotten, enzovoort. Liberalen geloven bovendien in vooruitgang: ontwikkelen, verbeteren, fouten maken, leren en herstellen.

Liberalen zouden op basis van de hierboven geschetste uitgangspunten drie bedenkingen moeten hebben bij huidige opzet van waterschappen en de verkiezingen. Ten eerste voldoen waterschappen niet in voldoende mate aan het principe van ‘government by consent’. Dit komt door de lage opkomst, het hoge percentage blanco stemmen en vooral door de geborgde zetels.

“... de democratische controle van waterschappen schiet te kort door de onbekendheid van waterschappen bij kiezers en de beperkte media aandacht ...”

De afgelopen jaren is op verschillende manieren geprobeerd de opkomst bij de waterschapsverkiezingen te stimuleren, onder meer door het invoeren van het lijstenstelsel, de stembusgang en het gelijktijdig houden van de verkiezing met de statenverkiezingen. De opkomst is hoger, maar op de onpopulaire Europese verkiezingen na nog altijd het laagst van alle recente verkiezingen. Daarnaast is het hoge percentage blanco stemmen een teken dat veel kiezers op komen dagen maar zich geen raad weten met hun stem. Ziet de kiezer het waterschap als een politieke entiteit waar het zinvol is een mening over te hebben? Hoeveel kiezers zouden gewoon op dezelfde partij gestemd

hebben als voor de provinciale staten, de waterschapsverkiezingen er even bij nemend met ‘kraanwater’ in het achterhoofd? Met andere woorden: is er wel sprake van instemming? Daarnaast is de mogelijke instemming bij voorbaat al beperkt tot vrije zetels, voor de geborgde zetels wordt immers niet om instemming gevraagd. Er is dus hoogstens sprake van een passieve vorm van instemming voor een deel van bestuurders en de gekozen controleurs.

Het blijvende gesleutel aan waterschapsverkiezingen laat zien dat ook de betrokken overheden beseffen dat een lage opkomst afbreuk doet aan de legitimiteit. Een alternatief zou zijn de waterstaatkundige zorg in te bedden op een bestuurlijk niveau waarvoor meer kiezers een stem uitbrengen en waar wel sprake is van *consent*. Het scheelt bovendien een bestuurslaag en de potentiële taaie

discussies tussen de lagen. Het past tot slot bij de gedachte achter de recente ontwikkeling van de Omgevingswet, namelijk dat de burger zich tot de overheid kan wenden zonder dat hij zich af hoeft te vragen welke ‘bevoegd gezagen’ er zijn bij het organiseren van een roeiwedstrijd op een kanaal of het bouwen van een varkensstal in de beschermingszone van een watergang.

Ten tweede schiet de democratische controle van waterschappen tekort door de onbekendheid van waterschappen bij kiezers en de beperkte media aandacht. Het door de OESO geconstateerde lage waterbewustzijn van de burger is hier wellicht debet aan. Het proces van kiezen, gekozen worden, besturen, controleren en verantwoording afleggen wordt niet doorlopen. Wordt er wel gestreden om de stem? Zorgen geborgde

zetels waar geen competitie voor is niet voor luie democratisch bestuurders?

Ten derde doen de geborgde zetels afbreuk aan het principe van politieke gelijkwaardigheid. De verplichte deelname van een geborgde zetel in het dagelijks bestuur versterkt dat alleen nog maar. Een deel van de bestuursleden wordt niet democratisch gekozen en sommige burgers mogen twee keer stemmen of hebben meer invloed, bijvoorbeeld als ze in regionale raad van de Kamer van Koophandel zitten. Andere politieke organen kennen *geen* geborgde zetels om belangen te dienen die veelal numeriek te klein zijn om de kiesdeler te halen bij het enkel houden van verkiezingen. Zelfs als borging van het minderheidsbelang noodzakelijk is, kennen liberalen daar andere instrumenten voor. Bijvoorbeeld door het op te nemen in de wetgeving zoals de Waterschapswet.

Liberale democratie en waterschappen gaan dus moeilijk samen. Zo bezien hebben liberale twee mogelijkheden. Allereerst het afschaffen van geborgde zetels, van de waterschappen een volledige democratie maken en bepaalde bedreigde belangen in wetgeving borgen. Provincies zouden hiervoor kaders kunnen scheppen en daar toezicht op kunnen houden. De waterschappen zouden veel sterker politiseren, wat het debat en opkomstcijfers ten goede kan komen. Belangengroepen die de kiesdrempel mogelijk niet halen, worden gedwongen zich politiek te organiseren, kiezers te vinden en te strijden om iedere stem.

Alternatief is om het werk van de waterschappen elders onder te brengen en politiek en besluitvorming onderdeel te maken van een bestuurslaag waar werkelijk sprake is van consent door de 'geregeerden', bijvoorbeeld bij gemeente of rijk. Waterschappen kunnen eventueel als uitvoeringsorganisatie blijven bestaan.

Vlucht naar voren

Voor wie niet kan kiezen is er een liberale vlucht naar voren die past bij de geschiedenis van de waterschappen en het liberalisme, namelijk meegaan met de tijd, leren en ontwikkelen. De huidige waterschappen als politieke institutie zijn niet te vergelijken met de waterschappen van honderden jaren terug. De huidige constellatie zal evenmin de tand des tijds doorstaan.

Liberalen kennen een grote waarde toe aan grondrechten. Deze grondrechten zijn evenmin onveranderlijk. Waarom zou de *raison d'être* van waterschappen (droge voeten, schoon water) geen liberaal grondrecht kunnen zijn? Zo hebben dijken zonder waterschappen toch een stem. Deze 'waterrechten' maken van geforceerde functionele belangendemocratieën taakorganisaties die aan een grondwettelijke opgaaf werken. Dit is een mooi sluitstuk van debatten zoals over het zuiveren van medicijn- en drugsresten uit afvalwater. Zoiets zou dan geen vraag of politieke keuze zijn, maar een recht. Waterveiligheid en waterkwaliteit, zonder extra bestuurslaag en met de huidige operationele efficiëntie, zijn van liberaal levensbelang: ze maken het individuen mogelijk om in maxi-

male vrijheid het leven naar eigen inzicht vorm te geven.

drs. M. Smits studeerde geschiedenis en politicologie in Nijmegen. Martijn Smits werkt als beleidsmedewerker voor het Waterschap Brabantse Delta in Breda.

Literatuurlijst

- Blockmans, W., *Metropolen aan de Noordzee. Geschiedenis van Nederland 1100-1555*, Amsterdam, 2010.
- Buitelaar, S., *OESO: Toezicht op waterschappen versterken*, 2014, URL: <https://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/nieuws/oeso-toezicht-op-waterschappen-versterken.9227498.lynkx>, geraadpleegd 9 februari 2019.
- Held, D., *Models of democracy*, Oxford, 1996.
- Hoogheemraadschap van Rijnland, *Ontstaan van het hoogheemraadschap*, 2018, URL: <https://www.rijnland.net/over-rijnland/erfgoed/artikelen-geschiedenis-en-canon/ontstaan-van-het-hoogheemraadschap>, geraadpleegd op 29 december 2018.
- Kooistra, S., Van den Berg, J., *Provincies doen het werk van waterschappen er graag bij*, 2015, URL: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/provincies-doen-het-werk-van-waterschappen-er-graag-bij~b4b19816/>, geraadpleegd op 9 februari 2019.
- Lambert, A.M., *The making of Dutch landscape*, Londen, 1985.
- Meijer, L., *De waterschappen: woensdagweetje*, 2015, URL: <http://www.historien.nl/de-waterschappen-woensdagweetje/>, geraadpleegd op 29 december 2018.
- Schultz van Haegen-Maas Geesteranus, M.H., *Memorie van toelichting op de wijziging van de kieswet en de waterschapswet*, Kamerstukken II 2012/2013, 33719, nr. 3.
- Smouter, K., *Wat zijn toch die waterschappen die je op je stembiljet aantreft*, 2015, URL: <https://decorrespondent.nl/2548/wat-zijn-toch-die-waterschappen-die-je-op-je-stembiljet-aantreft/331528581384-e6faf381>, geraadpleegd op 29 december 2018.
- VVD, *Beginselverklaring. Vastgesteld door de 125e algemene vergadering op 15 november 2008 te Rotterdam*, Rotterdam, 2008.
- VVD, *Om de vrijheid. Liberaal manifest*, Amstelveen, 2005.
- VVD, *Zeker Nederland. VVD verkiezingsprogramma 2017-2021*, Den Haag, 2016.
- Wissenburg, M.L.J., 'Het einde van de liberale democratie', *Liberaal Reveil*, 2015, vol. 56, nr. 4, pp. 193-197.

I. Resultaten 2019 zijn hier nog niet meegenomen omdat deze ten tijde van schrijven nog niet gepubliceerd zijn door de kiesraad op de databank.

